

Social ulighed i adgangen til danske universitetsuddannelser

Temanummer: Universitetsstuderende og deres uddannelser

I denne artikel giver jeg et overblik over den sociale ulighed i adgangen til universitetsuddannelser i Danmark. Jeg fokuserer på ulighederne i chancer for at opnå en universitetsuddannelse for 35-årige, afhængig af deres sociale baggrund. Artiklen tegner både det brede billede i forhold til adgang til bachelor-, kandidat- og ph.d.-uddannelser, men jeg kigger også specifikt på uligheden i forhold til at opnå bestemte universitetsuddannelser. Jeg finder at der er en betydelig social skævhed i forhold til at opnå en universitetsuddannelse generelt, men at denne skævhed varierer voldsomt på tværs af universitetsinstitutioner og specifikke uddannelser. Unge med akademiker- og arbejderklasseforældre har for eksempel stort set lige stor chancer for at læse Erhvervsøkonomi på Aalborg Universitet, mens Statskundskab på Københavns Universitet er den uddannelse hvor uligheden er allerstørst – den har akademikerbørn 23 gange så mange chancer for at opnå, som arbejderklassebørn har.

I denne artikel sætter jeg fokus på den sociale ulighed i, hvem der opnår universitetsuddannelser i Danmark. Graden af social ulighed på universitetsuddannelser er vigtig at afdække, fordi den siger noget om, hvor lige muligheder der er for, at børn med forskellige sociale baggrunde kan opnå det højeste uddannelsesniveau i Danmark. Jeg lægger ud med at undersøge, hvordan udviklingen i adgangen til de videregående uddannelser har været i Danmark de sidste 30 år (1990-2019). Derefter zoomer jeg ind på de aktuelle uligheds-mønstre på universitetsuddannelser og universitetsinstitutioner.¹ Mit ærinde er ikke at prøve at tage højde for alle de elementer, der medierer uddannelsesvalg, men at beskrive og afdække ulighedsmønstre gennem enkle figurer og ulighedsmål. Jeg beskriver primært *chanceuligheder*, som er et velkendt mål i dansk uddannelsesforskning (Benjaminsen, 2006; Hansen, 2011; Reimer & Thomsen, 2019). Chanceuligheder er egentligt et relativt risikomål, som sætter sandsynligheden for, at fx børn af akademikerforældre opnår en universitetsuddannelse i forhold til sandsynligheden for, at børn af arbejderforældre gør det samme.² Man kan forstå chanceulighederne på denne måde: af de to børn, der leger sammen i vuggestuen, hvor mange gange flere chancer for at ende med at opnå en universitetsuddannelse, har barnet med akademikerforældre end barnet med arbejderklasseforældre.

I artiklen fremlægger jeg nye analyser baseret på registerdata fra Danmarks Statistik og ser på den højest fuldførte uddannelse for 35-årige over en 30-årig periode (1990-2019). Jeg indhenter oplysninger om de 35-åriges forældre, da børnene var 26 år (da registrene ikke går længere tilbage end 1981). Som mål for social baggrund anvender jeg den højest fuldførte uddannelse blandt forældrene. I artiklen har jeg særligt fokus på det, jeg kalder *arbejderklassehjem*

JENS-PETER THOMSEN

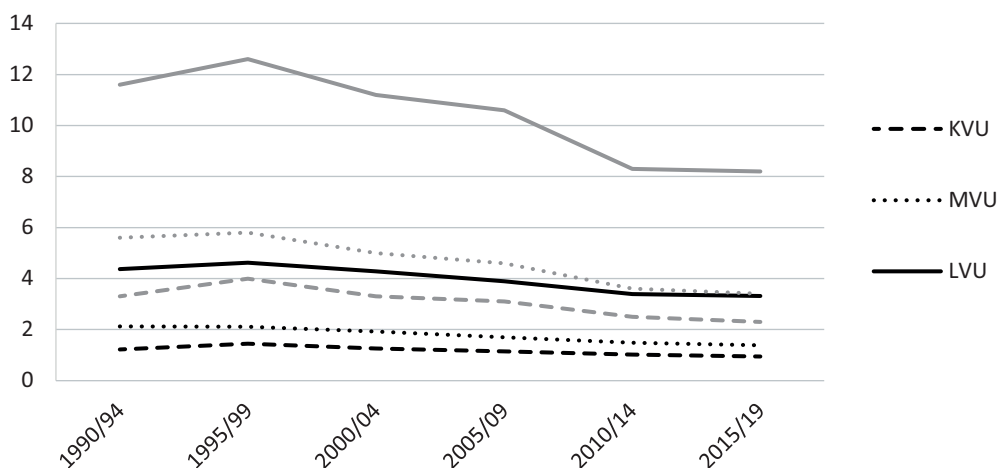
Seniorforsker,
Det Nationale Forsknings-
og Analysecenter for
Velfærd (VIVE),
jpt@vive.dk

(hvor forældrene er enten fag- eller ufaglærte), *børn fra hjem med en videregående uddannelse* (hvor mindst en forældre har en eller anden videregående uddannelse) og *akademikerhjem* (hvor mindst en forælder har en lang videregående uddannelse).

Chanceuligheder i Danmark

Studier viser, at den sociale ulighed i, hvem der læser en videregående uddannelse, er lav i Danmark i forhold til lande som England og USA (OECD, 2014; World Bank, 2018). Uligheden er tilmed blevet en smule mindre de sidste 30 år, som det fremgår af figur 1, der viser den historiske udvikling i Danmark i forhold til at opnå henholdsvis en kort videregående uddannelse (KVU; erhvervsakademier), en mellemlang videregående uddannelse (MVU; professionshøjskoler) og en lang videregående uddannelse (LVU; universitetsuddannelser) for børn fra hjem med en videregående uddannelse relativt til børn fra arbejderklassehjem.

Figur 1: Uligheder i chancer for at få en kort (KVU), mellemlang (MVU) eller lang (LVU) videregående uddannelse (35-årige i 1990-2019). Børn fra hjem med en videregående uddannelse relativt til arbejderklassebørn.

Note: Chanceuligheder er beregnet som andelen af børn fra hjem med en videregående uddannelse, der opnår en KVU, MVU eller LVU, divideret med andelen af arbejderklassebørn (ufaglærte/faglærte forældre), der opnår det samme. Odds-ratioer er vist i svagt grå (odds for at børn fra hjem med en videregående uddannelse opnår en KVU, MVU eller LVU, relativt til kun at opnå grundskole, sat i forhold til odds for, at børn fra arbejderklassehjem opnår en KVU, MVU eller LVU, relativt til kun at opnå grundskole). Da uddannelseskategorier indfanger forskellige forælderressourcer over tid (en familie af ufaglærte forældre var noget andet i 1981, end den er i dag), har jeg i tillæg beregnet chanceuligheder og odds-ratios med forældrenes opnåede uddannelse delt op i lige store dele (beregninger ikke vist), og de giver tilsvarende resultater. Egne beregninger pba. registerdata.

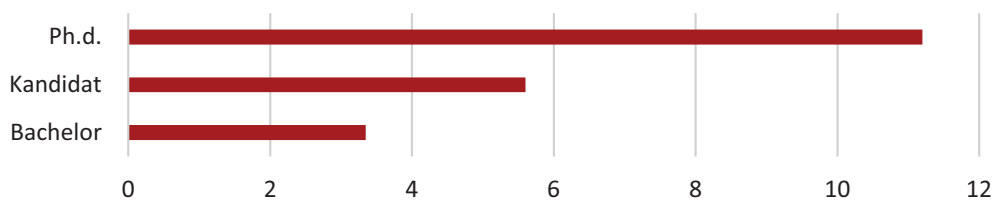
Figur 1 viser for det første, at chanceulighederne er størst på universiteterne, mens de er lavest på de korte videregående uddannelser. Her er chanceulighederne tæt på 1, hvilket vil sige, at børn fra hjem med en videregående uddannelse og arbejderklassebørn har omtrent lige store chancer for opnå en kort videregående uddannelse. Figur 1 viser for det andet, at chanceulighederne

mindskes over perioden for alle uddannelsesniveauer – uligheden er altså blevet mindre over perioden. I figuren er også vist odds-ratioer (i svagt grå), og de viser samme tendens til mindsket ulighed (se endvidere note 2). Hvis vi i figur 1 havde delt børn fra arbejderklassehjem op i dem med faglærte forældre og dem med ufaglærte forældre, ville chanceulighederne være størst for børn fra ufaglærte hjem. For eksempel ville børn fra hjem med en videregående uddannelse have tre gange så mange chancer for at opnå en universitetsuddannelse som børn fra faglærte hjem, mens de ville have 6 gange så mange chancer som børn fra ufaglærte hjem. Gruppen af ufaglærte forældre mindskes dog meget kraftigt fra 1990-2019, og da jeg i denne artikel fokuserer på børn, fra det man tidligere kaldte ”ikke-boglige” hjem, er faglærte og ufaglærte her slået sammen under fællesbetegnelsen *arbejderklassebørn*.

Chanceuligheder på universitetsniveau

Jeg bevæger mig nu over til at fokusere specifikt på universitetsuddannelserne og på de aktuelle uligheder (jeg kigger på perioden 2012-2019 samlet for at have et stort nok N, når jeg senere undersøger enkelte uddannelser). Da jeg nu fokuserer på universitetsuddannelser, så ser jeg på ulighederne i chancerne for, at *akademikerbørn* (fra hjem med en universitetsuddannelse) selv får en universitetsuddannelse sammenlignet med, om børn fra *arbejderklassehjem* gør det samme.

Figur 2: Uligheder i chancer for at opnå en bachelor-, kandidat, eller ph.d.-uddannelse (35-årige i 2012-19). Akademikerbørn relativt til arbejderklassebørn.

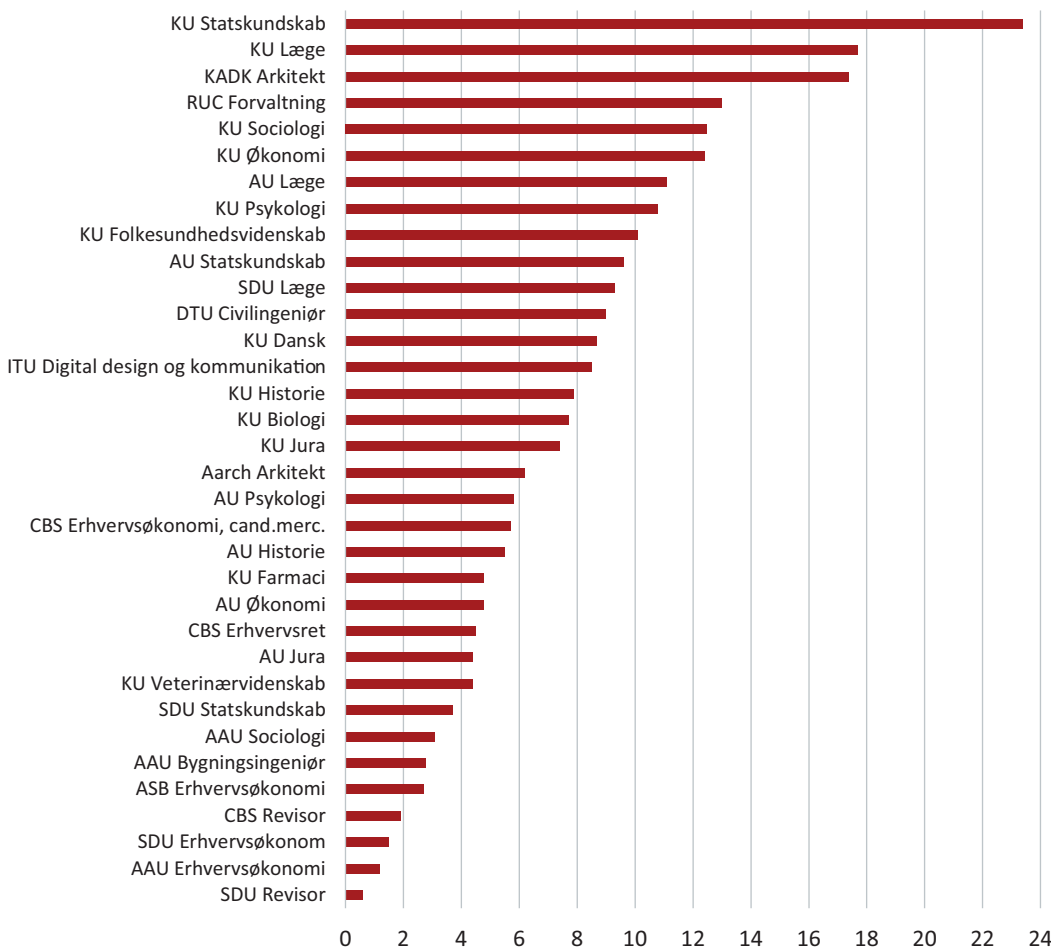

Note: Chanceuligheder er beregnet som andelen af akademikerbørn, der opnår uddannelsen, divideret med andelen af arbejderklassebørn (ufaglærte/faglærte forældre), der opnår uddannelsen. Odds-ratioer viser samme mønster (beregninger ikke vist). Egne beregninger pba. registerdata.

Figur 2 viser betydelige forskelle i chanceuligheder i forhold til at opnå henholdsvis en bachelor-, kandidat- og ph.d.-uddannelse på universiteterne. Blandt de, der stopper med en bachelor (som kun lidt under 1/5 af de studerende gjorde i 2019), er chanceulighederne omkring tre, mens de er lidt under seks for dem, som afslutter en kandidatuddannelse. Chanceulighederne stiger yderligere i forhold til at opnå en ph.d.-grad.³ At chanceulighederne i forhold til at opnå en bachelor er små sammenlignet med at opnå en kandidatuddannelse, betyder, at der er relativt flere akademikerbørn end arbejderbørn, der læser videre efter deres bachelor og opnår en kandidatuddannelse.

Hvis vi yderligere opdeler og kigger på ulighederne i forhold til at opnå en kandidatuddannelse fra specifikke uddannelser og institutioner, så er der, som figur 3 viser, store sociale forskelle i, hvem der opnår de enkelte universitetsuddannelser. Statskundskab på Københavns Universitet er den suverænt mest socialt ulige uddannelse i Danmark. Her har akademikerbørn 23 gange så store chancer for at opnå en kandidatgrad i Statskundskab, som arbejderbørn har. Dette afspejles også i det forhold, at hele 83 % af statskundskabskandidaterne fra KU er fra et hjem med en videregående uddannelse, heraf er 50% fra akademikerhjem (beregninger ikke vist).

Figur 3: Uligheder i chancer for at få en universitetskandidatuddannelse fordelt på udvalgte uddannelser (35-årige i 2010-19). Akademikerbørn relativt til arbejderklassebørn.

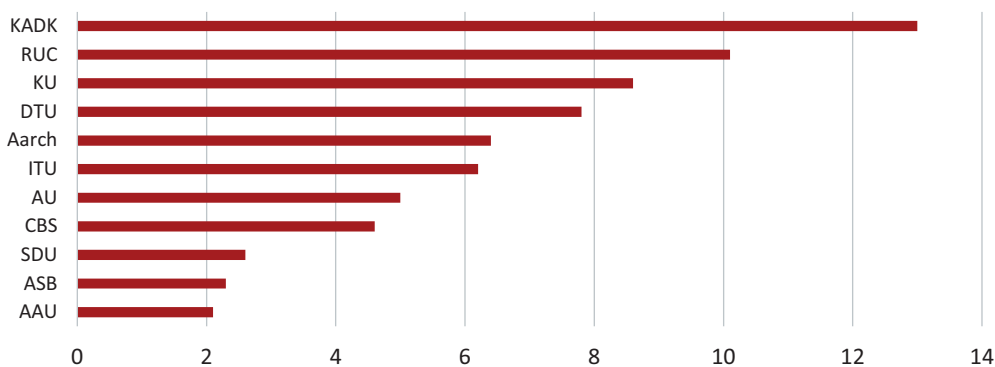
Note: Chanceuligheder er beregnet som andelen af akademikerbørn, der opnår kandidatuddannelsen, divideret med andelen af arbejderklassebørn (ufaglærte/faglærte forældre), der opnår kandidatuddannelsen. Egne beregninger pba. registerdata. KU=Københavns Universitet, AU=Århus Universitet, DTU=Danmarks Tekniske Universitet, AAU=Aalborg Universitet, RUC=Roskilde Universitet, KADK=Det Kongelige Akademi, Aarch=Arkitektskolen i Århus, SDU=Syddansk Universitet, CBS=Copenhagen Business School, ASB=Aarhus School of Business, ITU=IT-Universitetet.

Mønstret går igen i forhold til, hvilke institutioner unge kandiderer fra som vist i figur 4. Kunstneriske uddannelsesinstitutioner og institutioner tæt på Århus og København er de mest ulige, mens institutioner med mange anven-

delsesorienterede uddannelser som Aalborg Universitet og Århus School of Business er de institutioner, hvor chanceulighederne er mindst.

Disse store sociale forskelle skal ikke nødvendigvis ses som et udtryk for, at nogle uddannelser eller institutioner er bedre til at arbejde med at rekruttere socialt bredt end andre. Vi ved, at karakterniveau og social baggrund hænger sammen (se for eksempel AE-rådet 2018), og mange af de mest socialt ulige uddannelser er meget søgte og kræver et højt karaktergennemsnit fra gymnasiet.⁴ Hertil kommer, at unge fra arbejderklassehjem oftere orienterer sig mere mod konkrete, anvendelsesorienterede uddannelser end unge fra akademikerhjem gør (Thomsen et al., 2013).

Figur 4: Uligheder i chancer for at få en universitetskandidatuddannelse fordelt på institutioner (35-årige i 2010-19). Akademikerbørn relativt til arbejderklassebørn.

Note: Chanceuligheder er beregnet som andelen af akademikerbørn, der opnår uddannelsen, divideret med andelen af arbejderklassebørn (ufaglærte/faglærte forældre), der opnår uddannelsen. Egne beregninger pba. registerdata. Se figur 3 for forklaringer på institutionsforkortelser.

Diskussion

I denne artikel har jeg præsenteret et overblik over chanceulighederne i forhold til, hvem der opnår en universitetsuddannelse i Danmark. Selvom Danmark er et af de pæne lande i klassen, når det kommer til social mobilitet på de videregående uddannelser, og selvom ulighederne er mindsket lidt de sidste 30 år, så er der stadig betydelige sociale uligheder i forhold til, hvem der opnår en universitetsuddannelse. At ulighederne er mindre end i andre lande, men stadig substantielle, illustrerer det forhold, at vi bor i et velfærdssamfund, der giver tryghed, gratis uddannelse, mv., men hvor det stadig betyder rigtig meget, hvilken familie man er vokset op i (Holm & Jæger, 2007). Ressourcer og læringsmiljøer i hjemmene er afgørende for børns uddannelsesmuligheder (Lareau, 2011), og børn fra akademikerhjem bliver i langt højere grad understøttet og skubbet i retning af en videregående uddannelse (Hamilton, 2016), end børn fra kortuddannede hjem. Uligheden er nemlig ikke kun et spørgsmål om, at unge fra forskellige baggrunde har forskellige forudsætninger og præferencer for at læse en videregående uddannelse. Selv blandt lige kvalifi-

cerede unge, så er unge fra akademikerhjem meget mere tilbøjelig til at vælge en universitetsuddannelse end unge fra arbejderklassehjem (Thomsen, 2022).

Når vi videre kan observere så store forskelle over institutioner og uddannelser, så skyldes det flere forhold: Uddannelser og institutioner er ikke lige eftertragtede, og de mest søgte uddannelser ligger ofte i København eller Århus. Samtidig har unge forskellige præferencer afhængig af deres social baggrund. De unge fra arbejderklassehjem, der vælger en universitetsuddannelse, vælger oftere en professionsrettet, anvendelsesorienteret uddannelse som ingeniør, farmaceut, eller erhvervsøkonom. Dette er nemt afkodelige uddannelser med klare jobsigter, lav arbejdsløshed og god indkomst (Goyette & Mullen, 2006; Thomsen et al., 2013).

Hvis disse chanceuligheder udtrykker, at arbejderbørn har andre uddannelsespræferencer, er ulighederne så et problem? Ikke nødvendigvis, hvis det var rene præferenceforskelle. Men forskningen viser, at der er en række strukturelle barrierer for det frie uddannelsesvalg – det gælder forskellige påvirkninger fra hjemmet (Bourdieu, 1986), uddannelseskulturer, der opleves som fremmede af arbejderklassebørn (Stuber, 2011), at unge fra arbejderklassehjem er mere risiko-aversive (Boudon, 1974) og implicite forståelser af, hvad en rigtig studerende er, som favoriserer akademikerbørn (Ulriksen, 2011).

Spørgsmålet er videre, om disse uligheder er godt for samfundet ud fra et demokratisk perspektiv. Når der for eksempel er en så massiv overvægt at akademikerbørn på Statskundskab, så reproducerer studiet nogle bestemte, privilegerede blik på samfundet. Ulighederne kan også sætte spørgsmålstejn ved legitimiteten af universelle ydelser som SU'en – hvis det alligevel mest er akademikerbørn, der nyder godt af SU, hvorfor så opretholde den?

Hvordan adresserer vi disse uligheder? Selvom der er god grund til at fokusere på at mindske ulighederne tidligt i livet, så er der også nogle tandhjul at dreje på i overgangen til de videregående uddannelser. Vi kan øge bevidstheden om mulighederne med en universitetsuddannelse blandt de talentfulde arbejderklassebørn, der ellers ville vælge disse uddannelser fra. I stedet for at fokusere på kvote 2-optag, der ikke bidrager til at mindske de sociale uligheder (Thomsen, 2018; Uddannelses- og Forskningsministeriet, 2020), kunne vi arbejde med såkaldt *kontekstualiserede* ansøgninger (som England og Israel har gjort), hvor vi tager ansøgenes socioøkonomiske baggrund i betragtning, eksempelvis ved at børn, der er vokset op i hjem med en indkomst under et vist niveau, kunne gange deres snit med fx 1,05. Et andet – mere vidtgående – alternativ er lodtrækning blandt kvalificerede ansøgere. Om og hvordan ulighederne i forhold til at få en universitetsuddannelse skal adresseres, er i sidste ende et politisk spørgsmål.

Noter

1. Af pladshensyn fokuserer jeg ikke på frafaldet, altså forholdet mellem, hvem der påbegynder og afslutter en uddannelse, men andre undersøgelser viser, at der er en tydeligt social gradient i frafald på universiteterne (Thomsen, 2021).
2. Chanceuligheder (dvs. relativ risiko) er meget nemmere at tolke end odds-ratioer, og de er mindre følsomme overfor små andele. Odds-ratioer, som er ratioen mellem odds for fx forskellige uddannelsesudfald for børn fra forskellige socialgrupper, har dog andre fordele, som gør, at man bør tjekke om odds-ratioer giver samme mønstre som chanceuligheder. Dette er gjort for alle beregninger af chanceuligheder i denne i artiklen.
3. Dette afspejler sig også i, at hvis vi betinger på de personer, der har opnået en kandidatgrad, så har akademikerbørn dobbelt så stor sandsynlighed for at opnå en ph.d.-grad som børn fra arbejderklassen (beregninger ikke vist).
4. Se hovedtal fra den koordinerede tilmelding på ufm.dk

Referencer

- AE-rådet (2018). Den sociale arv afspejler sig tydeligt i børns karakterer. Analyse, 22. november 2018.
- Benjaminsen, Lars (2006). *Chanceulighed i Danmark i det 20. århundrede. Udviklingen i intergenerationelle uddannelses- og erhvervschancer*. PhD-afhandling, Københavns Universitet.
- Boudon, Raymond (1974). *Education, Opportunity and Social Inequality: Changing Prospects in Western Society*, New York: John Wiley & Sons.
- Bourdieu, Pierre (1986). *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. New York: Routledge.
- Goyette, Kimberly A. & Ann L. Mullen (2006). Who Studies the Arts and Sciences? Social Background and the Choice and Consequences of Undergraduate Field of Study. *Journal of Higher Education*, 77 (3), 497–538.
- Hamilton, Laura T. (2016). *Parenting to a degree*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hansen, Erik Jørgen (2011). *Uddannelsessystemerne i sociologisk perspektiv*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Holm, Anders & Jæger, Mads M. (2007). Does parents' economic, cultural, and social capital explain the social class effect on educational attainment in the Scandinavian mobility regime? *Social Science Research*, 36(2), 719-744.
- Lareau, Anette (2011). *Unequal childhoods. Class, race, and family life*. Berkeley: University of California Press.
- OECD (2014). *Education at a Glance*. OECD.
- Reimer, David & Thomsen, Jens-Peter (2019). *Tertiary education and universities – Stratification and differentiation in higher education and fields of study*, i: R. Becker (red.). *Research Handbook on Sociology of Education*. Edward Elgar Publishing.
- Stuber, Jenny M. (2011). *Inside the College Gates: How Class and Culture Matter in Higher Education*. Lanham, Maryland: Lexington Books.
- Thomsen & Andrade (2016). *Uddannelsesmobilitet i Danmark*. SFI Tema, 03:2016.
- Thomsen, Jens Peter, Munk, Martin D., Hansen, Gro I., & Eiberg-Madsen, Misja (2013). The educational strategies of Danish university students from professional and working-class backgrounds. *Comparative Education Review*, 57(3): 457-81.
- Thomsen, Jens-Peter (2018). Test-based admission to selective universities: A lever for first-generation students or a safety net for the professional classes? *Sociology*, 52(2): 333-350.
- Thomsen, Jens-Peter (2021). The social class gap in bachelor's and master's completion. *Higher Education*. Online first.
- Thomsen, Jens-Peter (2022). *Uddannelse*, i: Greve, Jørgensen & Elm Larsen (red.). *Det Danske Samfund*, 2. udgave, Hans Rietzel.
- Uddannelses- og Forskningsministeriet (2020). *Evalueringsrapport af optagelsessystemet til de videregående uddannelser*. Uddannelses- og Forskningsministeriet.
- Ulriksen, Lars (2009). The Implied Student. *Studies in Higher Education*, 34(5), 517–32.
- World Bank (2018). *Fair progress?* World Bank Group.